

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพบริบทการทำงานทั้งจากสภาพแวดล้อมและลักษณะการทำงานของทันตแพทย์ที่ต้องทำงานภายใต้แรงกดดันของนโยบายในการให้บริการของภาครัฐ (Health Care Policy) สภาพความจำเป็นทางสังคมที่มาจากจำนวนผู้มารับบริการจำนวนมาก ความตรงต่อเวลาในการนัดหมายของ病患 ความคาดหวังต่อการได้รับการบริการของทันตแพทย์ที่ปัจจุบันมีแนวโน้มที่สูงขึ้น ลักษณะของงานที่ต้องทำในบริเวณช่องปากซึ่งเป็นพื้นที่แคบ ๆ ต้องใช้สายตาและส่วนของร่างกาย ได้แก่ ศีรษะ คอ มือ และลำตัวตลอดจนเท้า ต้องนั่งอยู่ในท่าใดท่าหนึ่งเป็นเวลานาน ๆ ทำให้นำไปสู่การเกิดภาวะความตึงเครียด(stress)และปัญหาทางสภาวะอารมณ์(emotional problems) สภาพแวดล้อมการทำงาน(Working Environment) ที่ไม่เหมาะสม เช่น แสงสว่างไม่เพียงพอเนื้อที่ในการทำงานมีจำกัด ภาวะความตึงเครียดที่เกิดจากการทำงานของเครื่องมือ ปัจจัยทางการยศาสตร์ที่ไม่เหมาะสม เช่น การรักษาที่ต้องใช้แรงมาก ทำซ้ำซาก ท่าทางที่ไม่เหมาะสม และความสิ้นเปลืองเป็นต้น สภาพแวดล้อมและลักษณะการทำงานของทันตแพทย์ที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวเป็นปัจจัยอันตรายที่เสี่ยงต่อภาวะสุขภาพ ซึ่งทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการเบี่ยงเบนทางสุขภาพมากยิ่งขึ้น

ภาวะเสี่ยงต่อสุขภาพเนื่องมาจากลักษณะของงานและสภาพแวดล้อม เช่น ปัจจัยด้านกายภาพส่งผลให้ความเสี่ยงในการเสื่อมถอยของประสิทธิภาพในอวัยวะรับสัมผัสเพิ่มขึ้น ปัจจัยด้านการยศาสตร์ส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพในด้านอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ (Musculoskeletal Disorder) เนื่องมาจากปัจจัยการยศาสตร์ที่ไม่เหมาะสม ในขณะที่มีปัจจัยเสี่ยงหลายอย่างที่มีความสัมพันธ์กับอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ เช่น สภาพทางกายภาพ สภาพทางสังคมจิตวิทยา การจัดสภาวะที่ต้งการทำงาน และสภาพทางสังคมวัฒนธรรม (Lundervold,1958; Goldstein, 1964; Smith et al., 1981; Weatgard and Bjorklund, 1987; Westgaard, 1996) และมีในรายงานวิจัยถึงสาเหตุที่ทำให้ทันตแพทย์จำนวนมากที่ต้องงดให้การรักษาทันตกรรมก่อนถึงวัยเกษียณ คือ อาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ (Musculoskeletal Disorders) ร้อยละ 29.5 โรคทางระบบหมุนเวียนเลือดและหัวใจ

(Cardiovascular Disease) ร้อยละ 21.2 โรคทางการแสดงอาการทางระบบประสาท (Neurotic Symptoms) ร้อยละ 16.5 เนื้องอกหรือมะเร็ง (Tumors) ร้อยละ 7.6 โรคทางระบบประสาท (Diseases of the Nervous System) ร้อยละ 6.1 (Burke et al., 1997) ซึ่งทำให้ก่อให้เกิดปัญหาต่อประเทศชาติอย่างสูง เช่น ปัญหาการขาดแคลนทันตแพทย์ส่งผลต่อระบบการให้บริการและให้ความรู้ทางด้านทันตสุขภาพของประเทศ ปัญหาทางเศรษฐกิจที่ต้องเสียงบประมาณในการผลิตทันตแพทย์เพิ่มเติม เสียงบประมาณในการรักษาเพื่อฟื้นฟูสภาพให้ทันตแพทย์สามารถทำงานได้ตามปกติ เป็นต้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องมีการเฝ้าระวังทางสุขภาพขึ้น

ในเชิงทฤษฎีการที่จะควบคุม แก้ไข หรือปรับปรุงลักษณะการทำงานและสิ่งแวดล้อมในการทำงาน รวมทั้งการเฝ้าระวังทางสุขภาพให้เหมาะสม จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เหมาะสม ซึ่งประเมินโดยการใช้แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของกลุ่มประชากร ข้อมูลด้านคุณลักษณะของงาน และการประเมินภาวะสุขภาพจากแบบประเมินอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ (Musculoskeletal Disorder) และความเครียด (stress) จะทำให้ทราบถึงภาวะสุขภาพของทันตแพทย์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการให้บริการในการรักษาของทันตแพทย์

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีทันตแพทย์เป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากจำนวนทันตแพทย์ ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ (สถานบริการของรัฐ ประกอบด้วยโรงพยาบาลของรัฐในและนอกสังกัดกระทรวงสาธารณสุข และคณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) มีจำนวน 240 ราย โรงพยาบาลและคลินิกเอกชนมีจำนวน 163 ราย แต่หากพิจารณาถึงจำนวนทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีจำนวน 78 ราย ซึ่งคิดเป็นอัตราส่วนของทันตแพทย์ที่สังกัดกระทรวงสาธารณสุขต่อประชากร 1 : 21, 250 (งานทันตสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่, 2548) และในปี พ.ศ. 2550 พบว่ามีจำนวนทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่ทั้งสิ้น 98 ราย (ทำเนียบทันตบุคลากร จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2550) จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าทันตแพทย์ในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขต้องรับภาระในการดูแลรักษาทางทันตกรรมให้แก่ประชากรเป็นจำนวนมาก และจากการศึกษาในเบื้องต้นของผู้วิจัยพบว่า ลักษณะงานในการรักษาของโรงพยาบาลของรัฐ มีการทำงานที่มีการใช้แรงมาก ทำงานที่มีความซ้ำซาก ทำท่าทางในการทำงานที่ไม่เหมาะสม และเครื่องมือในการรักษาที่มีความสิ้นเปลือง นอกจากนี้ความเคียดขื่นที่เกิดจากท่วงท่าการทำงาน ระดับความสูงของเก้าอี้ทำฟัน ตำแหน่งการวางอุปกรณ์ทำฟัน การใช้งานเครื่องมือที่ผิดจังหวะหรือใช้งานมากเกินไป ยังผลให้ทันตแพทย์มีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะเบี่ยงเบนทางสุขภาพมากยิ่งขึ้น

จากสถานการณ์และความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นทันตแพทย์ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาภาวะสุขภาพจากการทำงาน ปัจจัยการทำงานที่มีผลต่อการเกิดอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อและความเครียด รวมถึงความชุกของการเกิดอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อและความเครียดของทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานนำไปสู่การหาระบบเฝ้าระวังทางสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อภาวะทางสุขภาพของทันตแพทย์ หากระบบเฝ้าระวังทางสุขภาพของทันตแพทย์ และวางแผน จัดการ ปรับปรุง สภาพการทำงานที่เอื้อต่อภาวะสุขภาพให้แก่ทันตแพทย์ได้อย่างเหมาะสม และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการผลักดันให้เกิดนโยบายทางด้านทันตสาธารณสุขที่เอื้อต่อการส่งเสริมภาวะทางสุขภาพของทันตแพทย์ อีกทั้งจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ผู้ที่ทำการศึกษาวิจัยในเรื่องสภาพแวดล้อมการทำงานและภาวะทางสุขภาพของทันตแพทย์ในประเทศไทยมีจำนวนน้อย ผู้วิจัยจึงหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปพัฒนาและปรับปรุงให้เกิดประโยชน์แก่วงการทันตแพทย์สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะสุขภาพจากการทำงานของทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาปัจจัยการทำงานที่มีผลต่อการเกิดอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ และความเครียดของทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาความชุกของการเกิดอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อและระดับความเครียดของทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) เพื่อศึกษาภาวะทางสุขภาพของทันตแพทย์ที่ทำงานในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 98 ราย ซึ่งมีบริบทสภาพแวดล้อมการทำงานที่อาจมีความแตกต่างไปจากภาคเอกชนและภาครัฐที่สังกัดกระทรวงอื่นได้ ดังนั้นการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ในงานวิจัยถัดไปจึงควรคำนึงถึงบริบทที่แตกต่างด้วย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ภาวะทางสุขภาพ (Health Status) หมายถึง ความปราศจากโรค ความเจ็บป่วยและการเบี่ยงเบนทางด้านสุขภาพ ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ ซึ่งจะศึกษาเฉพาะอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อและความเครียดที่เกิดขึ้นจากการทำงานทางด้านทันตกรรม ประเมินโดยใช้แบบสอบถามทางด้านสุขภาพที่ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้เหมาะสมกับกลุ่มประชากร

อาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ (Musculoskeletal Disorder) หมายถึง อาการปวด เจ็บ เมื่อย ล้าเคล็ด ตึง อักเสบ บวม แสบ ชา ที่เกิดขึ้นกับระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อจากการทำงานประเมินโดยใช้แบบสอบถามกลุ่มอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อที่ผู้วิจัยปรับปรุงมาจากแบบสอบถามมาตรฐานกลุ่มอาการผิดปกติทางระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ (Standardized Nordic questionnaire) ของคูรินกาและคณะ (Kuorinka et al.,1987)

ความเครียด หมายถึง ปฏิกริยาของร่างกาย และจิตใจที่มีต่อการคุกคามที่ทําหายนใจ และร่างกายจากเหตุการณ์ต่างๆ ตั้งแต่ที่เป็นสาเหตุเล็กๆ น้อยๆ เหตุการณ์ที่เกิดประจําจนถึงเหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดความลําบากใจในการตัดสินใจ ความวิตกกังวลในความไม่แน่นอนของสถานการณ์ หรือเกิดความรู้สึกกลัวอันตรายที่จะเกิดขึ้น (สำนักพัฒนาสุขภาพจิต, 2546)

ระดับความเครียด หมายถึง ระดับความรุนแรงที่บุคคลรู้สึก หรือรับรู้ได้จากสถานการณ์ต่างๆ ที่มาคุกคาม แบ่งออกเป็น 4 ระดับ (การสร้างแบบวัดความเครียดสวนปรุง, 2540) ดังนี้

1. ความเครียดในระดับต่ำ (Mild stress) หมายถึง ความเครียดขนาดน้อยๆ และหายไปในระยะเวลานอนหลับ เป็นความเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความเครียดระดับนี้ไม่คุกคามต่อการดำเนินชีวิต บุคคลมีการปรับตัวอย่างอัตโนมัติ เป็นการปรับตัวด้วยความเคยชินและการปรับตัวต้องการพลังงานเพียงเล็กน้อย เป็นภาวะที่ร่างกายผ่อนคลาย

2. ความเครียดในระดับปานกลาง (Moderate stress) หมายถึง ความเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันเนื่องจากมีสิ่งคุกคาม หรือพบเหตุการณ์สำคัญๆ ในสังคม บุคคลจะมีปฏิกริยาตอบสนองออกมาในลักษณะ ความวิตกกังวล ความกลัว ฯลฯ ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ปกติทั่วๆ ไปไม่รุนแรงจนก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย เป็นระดับความเครียดที่ทำให้บุคคลเกิดความกระตือรือร้น

3. ความเครียดในระดับสูง (High stress) เป็นระดับที่บุคคลได้รับเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดสูง ไม่สามารถปรับตัวให้ลดความเครียดลงได้ในเวลาอันสั้น ถือว่าอยู่ในเขตอันตราย หากไม่ได้รับการบรรเทาจะนำไปสู่ความเครียดเรื้อรัง เกิดโรคต่างๆ ในภายหลังได้

4. ความเครียดในระดับรุนแรง (Severe stress) เป็นความเครียดระดับที่สูงที่ดำเนินติดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้บุคคลมีความล้มเหลวในการปรับตัวจนเกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ หดแรงแควคุมตัวเองไม่ได้ เกิดอาการทางกาย หรือโรคร้ายต่างๆ ตามมาได้ง่าย

การยศาสตร์ (Ergonomic) เป็นศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถานของไทย การยศาสตร์ หมายถึง งาน (work) และศาสตร์ หมายถึง วิทยาการ (science) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ตรงกับคำว่าเออร์โกโนมิกส์ (ergonomic) ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมาจากคำภาษากรีก 2 คำมาสนธิกัน คือ ergon หมายถึง งาน (work) และ nomos หมายถึง กฎ (law) เมื่อรวมกันแล้วจึงเป็น ergonomic หรือ กฎของการทำงาน (law of work) คำจำกัดความของการยศาสตร์หมายถึง ศาสตร์ในการจัดสภาพงานให้เหมาะสมกับคนทำงาน หรือการศึกษาคนในสิ่งแวดล้อมการทำงาน ซึ่งครอบคลุมถึง อุปกรณ์ เครื่องมือ สถานีงานและระบบการทำงาน (สตีธร เทพตระการพร, 2542) หรือ หมายถึง กฎเกณฑ์หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยพฤติกรรมปฏิบัติงานและสุขภาพของบุคคล (well-being) ในเชิงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในการทำงาน ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์กับอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทำงาน และความสัมพันธ์กับตัวงานนั่นเอง (จรัณ ภาสุระ, 2540)

วัตถุประสงค์ของการศึกษากการยศาสตร์เป็นการศึกษารวมชาติของงาน เพื่อการป้องกันโรคและการบาดเจ็บเนื่องมาจากการทำงาน ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นในการออกแบบงาน การนำหลักการของการยศาสตร์มาใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงสภาพการทำงาน จะช่วยลดอันตรายที่เกิดกับระบบโครงร่างและกล้ามเนื้อ ลดการประสบอันตรายจากการทำงาน คุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานดีขึ้น (สตีธร เทพตระการพร, 2542)

การยศาสตร์จึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการทำงาน คนทำงานและสิ่งแวดล้อมในการทำงานเพื่อป้องกันและลดการบาดเจ็บจากการทำงาน ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้กับงาน

ทันตแพทย์ภาครัฐ (Government Dentists) หมายถึง ผู้ที่จบการศึกษาระดับทันตแพทยศาสตรบัณฑิต มีใบประกอบโรคศิลป์ และประกอบวิชาชีพทางทันตกรรมในสถานบริการของรัฐ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่